

Tecdîd Anlatıları: 'Müceddid-i Elf-i Sâni' Olarak Ahmed Sirhindî

Arthur Buehler*

Çev. Mehmet ATALAY**

Özet

Ahmed Sirhindî (ö. 1034/1624) İslâm dünyasında en fazla tanınan Hint-Pakistan kökenli mutasavvıftır. Bu makale; Ahmed Sirhindî'nin bir âlim ve sûfi olarak yüksek konum ve itibarını hem kendisinin hem de takipçilerinin yazılı eserlerine dayanarak incelemektedir. Bu makalede, Sirhindî'nin daha önce hiç örneği olmayan ve onu Nakşbendîyye-Müceddidiyye yolunun (791/1389 yılında Buhâra'da vefat etmiş Behâüddin Nakşbend ile birlikte) 'diğer kurucusu' haline getiren 'ikinci bin yılın müceddidi' ('müceddid-i elf-i sâni') unvanını nasıl ihraz ettiği konusu öncelikle ele alınacaktır. Bizzat Sirhindî, Gavs (büyük yardımcı) Abdülkâdir Geylânî'nin (vef. 561/1166) ruhâniyetinin yardımıyla nasıl Ferd (yegâne) olma konumunu ihraz ettiğini açıklamaktadır. Abdülkâdir Geylânî'nin mânevî kuvvet ve ruhâniyetiyle Sirhindî, 'asılların aslı'na ulaşmıştır. Sonrasında makale, -Sirhindî'nin 'ikinci bin yılın müceddidi' unvanının, takip eden iki asır içinde ortaya çıkması ve tedâvül etmesi dolayısıyla- tasavvufî literatürün tartışmalı boyutlarını ve evliyâ menkıbelerine ilişkin kısımlarını keşfetmeye çalışmaktadır. Tasavvufî literatürün evliyâ menkıbelerine ilişkin kısımları Sirhindî'nin konumunu giderek artan bir şekilde yüceltirken diğer kaynaklar onu sadece on birinci/on yedinci yüzyılın müceddidi olarak takdim etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Sirhindî, Tecdîd, Müceddid-i Elf-i Sâni.

Tales of Renewal: Ahmad Sirhindi as the Reformer of the Second Millennium

Abstract

Ahmad Sirhindî (1034/1624) is the most well-known Indo-Pakistani sûfi in the Islamic world. This article examines the high status of Ahmad Sirhindi, both from his own writings and

* Batı dünyasında Yohanan Friedmann ve J.G.J. ter Haar ile birlikte önde gelen Ahmed Serhendî uzmanlarından olan Prof. Dr. Arthur Buehler, Victoria University of Wellington'da (Yeni Zelanda) *Classics and Religious Studies* bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. (e-posta: art.buehler@vuw.ac.nz). Prof. Buehler, ayrıca *Sufi Heirs of the Prophet: The Indian Naqshbandiyya and the Rise of the Mediating Sufi Shaykh* (35 no'lu dipnota bakınız) adlı kitabın yazarıdır. Bu makalenin (kitap içi bölüm olarak) ilk yayımlandığı yer itibarıyla tam künyesi şöyledir: Arthur Buehler, "Tales of Renewal: Establishing Ahmad Sirhindi as the Reformer of the Second Millennium," in Jack Renard, *Tales of God's Friends: Islamic Hagiography in Translation* (Berkeley: University of California Press, 2009), ss. 234-248. Bu makale Prof. Arthur Buehler'in özel izniyle yayımlanmaktadır.

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, E-posta: matalay@istanbul.edu.tr

of those who follow him. I first relate how Sirhindî came to be given the unprecedented title, “the renewer of the second millennium” (*mujaddid-i alf-i thani*), making him a co-founder figure (along with Baha’uddin Naqshband who died in 791/1389 in Bukhara) of the Naqshbandî-Mujaddidî lineage. Sirhindî himself explains how he became a Unique One (*fard*) through the assistance of the spirit of the Supreme Helper (*ghawth*), ‘Abdulqâdir Jîlânî (d. 561/1166). By the strength of ‘Abdulqâdir’s spiritual power Sirhindî finally arrived at the origin of origins. Then the article explores the hagiographical and polemical strands of sûfî literature as the development of Sirhindî as millennial renewer unfolds over the next two centuries. The hagiographical strand progressively inflates his status while other sources simply present him as the centennial renewer of the eleventh/seventeenth century.

Key Words: Ahmad Sirhindî, Renewal, Renewer of the Second Millennium.

Giriş

Ahmed Sirhindî (ö. 1034/1624) İslâm dünyasında en fazla tanınan Hint-Pakistan kökenli sûfidir. Sirhindî’nin en temel yazılı mirası; tasavvuf felsefesi ve uygulamalarını inceden inceye ayrıntılandıran 536 mektuptan müteşekkil *Mektûbât*’ıdır. Beş farklı lisâna tercüme edilmiş *Mektûbât* –ve ancak birkaç tasavvufî risâle– dışında hiçbir tasavvufî mektûbât (mektuplar toplamı) çalışması Doğu İslâm dünyasında Müslümanlar üzerinde böylesine kalıcı bir etki meydana getirememiştir. Ulema çevreleri aracılığıyla bu mektuplar, Nakşbendiyye-Müceddidiyye yolunun Hindistan’dan Orta Asya’ya, Osmanlı İmparatorluğu’na ve Çin’e yayılmasını sağlamıştır. Sirhindî’nin mektuplarının içerdiği isâbetli mesajlar ve takipçilerinin gayretkeşliği de dâhil olmak üzere çeşitli sebepler dolayısıyla neredeyse dünya ölçeğindeki bütün Nakşbendîler, on sekizinci yüzyılın başlangıcı itibarıyla Müceddidî olmuşlar, yani Sirhindî’nin fikir ve uygulamalarının takipçisi haline gelmişlerdir.

Bu makaledeki ‘hikâye’ nin birinci kısmında, Sirhindî’nin daha önce hiç örneği olmayan ve onu Nakşbendiyye-Müceddidiyye yolunun (791/1389 yılında Buhâra’da vefat etmiş Behâüddin Nakşbend ile birlikte) ‘diğer kurucusu’ haline getiren ‘ikinci bin yılın müceddidî’ (‘müceddid-i elf-i sâni’) unvanını nasıl ihraz ettiği konusu öncelikle ele alınacaktır. Hikâyemiz, daha önceki sûfî örneklerde olduğu gibi Sirhindî’nin dünyadaki seçkin mânevî konumuna delâlet eden keşif ve zuhûratlarıyla başlamaktadır. Bu örnekler bağlamında, Rûzbihân Baklî (ö. 606/1209, Şiraz) Allah tarafından yeryüzünde ve diğer bütün âlemlerde ilahi vekil/nâib olduğunun belirtildiği bir mânevî tecrübe yaşamıştır. İbn-i Arabî (ö. 638/1240, Şam) Allah dostu olmanın (*velâyetin*) ebedi kaynağı anlamında Allah dostlarının ‘mühür’ü (*hâtemü’l-evliyâ*) olduğunu gösteren birçok keşif yaşamıştır. Benzeri bir tarzda

Sirhindî, kendisinin yerden göğe kadar mutlak (mânevî) otorite sahibi anlamında *Ferd* olduğunu ilan etmiştir.¹ Ayrıca Sirhindî, -makalemizde ele almaya çalıştığımız- 'bin yılın müceddidi' (veya 'bin yıllık müceddid') mefhumu ve anlayışını gündeme getirmektedir. Bu, daha öncesinde örneği olmayan bir davranış ve hamleydi. Sünnî İslâm'da her yüzyıl için bir müceddid fikri söz konusuydu; ancak, Sirhindî'den önce, *bin yıllık din müceddidi* fikrini hiç kimse dikkate alıp gündeme getirmemişti. Sirhindî bu müceddidin kendisi olduğunu mektuplarında açık bir şekilde belirtmiş değilse de bu iddiayı aynı mektuplarda kuvvetli bir şekilde imâ etmektedir. Söz konusu iddianın bu özelliği, burada takdim edilen hikâyenin özyaşamöyküsel (otobiyografik) boyutunu teşkil etmektedir.

Bu makalede incelemeye çalıştığımız hikâyenin ikinci ve üçüncü kısımları, -Sirhindî'nin 'ikinci bin yılın müceddidi' olduğu 'menkıbesi'nin, takip eden iki asır içinde ortaya çıkması ve tedâvül etmesi dolayısıyla- tasavvufî literatürün tartışmalı boyutlarını ve evliyâ menkıbelerine ilişkin kısımlarını ele almaktadır. Evliyâ menkıbelerine ilişkin tasavvufî literatür Sirhindî'nin konumunu giderek artan bir şekilde yüceltirken 'polemik içerikli' kaynaklar onu sadece (Hicrî) on birinci / (Milâdî) on yedinci yüzyılın müceddidi olarak takdim etmektedir.

A. Ahmed Sirhindî 'menkıbe'ye başlıyor

Sirhindî, *Ferd* olmasına yol açan mânevî seyahatteki tecrübelerini şöyle açıklamaktadır:

Bu derviş (Ahmed Sirhindî) tasavvuf yoluna girmeyi arzu etmeye başlayınca Allah'ın fazlı bana büyük Nakşbendî üstadlarından (*hâcegân*) bir halife nasip etti. Bu muteber zevâtin yolunu seçerek, Muhammed Bâkîbillah (ö. 1012/1603, Delhi) ile mânevî bir sohbet seviyesine yükseldim. Bâkîbillah'ın teveccüh kerâmeti ve Nakşbendî üstadların da mânevî cezbeleriyle âlemî sıfatlarda (*kayyûmiyyet*) tam bir fenâ haline ulaşmayı başardım. Sonra 'nihâyeti bidâyette' ihtivâ eden yola [yani, Nakşbendî yoluna] devam ettim. Bu cezbe Allah'ın muzaffer aslanının [yani, Hz. Peygamber'in yeğeni ve damadı Hz. Ali b. Ebî Talib; şehit edildiği tarih: 40/661] ruhâniyetiyle tam teessüs edip yerleşince yolun sonuna ulaştım. Yani, Hz. Ali'nin yükseldiği kadar yükseldim. Oradan da birinci imkân derecesine yükseldim. Hâce Nakşbend'in (Behâüddin Nakşbend) mânevî huzurunun (*ruhâniyetinin*) yardımıyla bu kez Faruk'un

¹ Muhammad Davkî, *Sırr-ı Dilbârân*, Meshûr Offset Press, Karachi, 1985), s. 176-177. Ana hatlarıyla merkezi otoritenin (*kutb-i medâr*) yegânelik konumuna gelişimini belirleyen bu *ferd* tanımı, Sirhindî tarafından -bu makalede göndermede bulunacağımız gibi (*Mektûbât*, 1.260:91)- bizzat kendi tecrübesiyle teyit edilmektedir. Aynı tanım, Sirhindî'nin merkezi kılavuzluktan (*kutb-i irşâd*) yegânelik konumuna doğru mânevî gelişimine dair tecrübesine dayalı olarak da teyit edilmektedir (bk. Sirhindî, *Mebde' ve Meâd*, s. 9-11).

[İkinci halife Ömer b. El-Hattab, şehadeti: 24/644] mânevî huzurunun yardımıyla yükselmeye devam ettim. Daha da yüksek bir seviyeye, birinci imkân derecesinin ötesindeki ilahi sıfatlara seyahat ettim. Sonra, bu seviyeden de yüksek bir makâma, ilâhî öz olarak tezahür eden Muhammedî istinatlar makâmına yükseldim.

Son Peygamber'in ruhâniyetinin kılavuzluğuyla yüksek bir mânevî terakkî gerçekleşti. Bu makâmda, Kutb-i İrşad Mevlânâ Nakşbend'in halefi/halifesi Alâüddin Attâr'ın (ö. 803/1400) ruhâniyetinden yardım aldım. Oradan, kutupların nihayet bulunduğu seviyeye, oradan da gölge dairesinin bittiği makâma ulaştım. O seviyeden sonra ise ya saf kaynak ya da gölgelerle karışık kaynak söz konusudur.

'Ferd'lerin teşkil ettiği grup, Allah'ın ihsânıyla imtiyâz eder. Dolayısıyla şu vâkidir ki Ferdlerin tavassutuyla bazı kutuplar gölgelerle karışık kaynak yerine uruc ederler. Diğer bir deyimle, gölgelerle karışık kaynağı görenler gölgelere rücû ederler. Ancak, ne zaman ki saf kaynağa ulaşır ya da onun ötesine geçip ona tanklık ederler, o zaman özel bir terakkî derecesiyle imtiyâz bulurlar. Bundan dolayı da 'Ferd' diye adlandırılır. Bu, *Allah'ın dilediğine verdiği* [Âl-i İmrân, 3/73] fazl ü keremiyle mümkün olur ve *Allah büyük ihsân sahibidir* [Âl-i İmrân, 3/74]. Bu derviş (Ahmed Sirhindî) kutb-i irşâd cübbesini (makâmını) kutupların makâmına ulaştıktan sonra ihraz etti. Dinin ve âlemin seyyidinin (Hz. Muhammed) lütfuyla lütuflandırıldım. Böylece de bu yüce dereceye nail oldum.

Sonra, tekrar Allah'ın ihsânına kavuştum ve o noktadan sonra da yücelere yöneldim. Bir keresinde gölgelerle karışık 'asl'a incizab ettim (çekildim) ve daha önceki makâmlarda olduğu gibi orada *fenâ* ve *bekâ* hallerini tecrübe ettim. Sonra, Alah'ın ihsânıyla yükselişime devam ederek asılların asıllarının aslı makâmına vardım. Bu son yükselişte (yani, asılların makâmına yükselişte) dinin gavısı ve muhafızı Şeyh Abdülkâdir Geylânî'nin (ö. 561/1166) ruhâniyetinden yardım gördüm. Onun mânevî kuvvetiyle bu makâmları aştım ve nihayet 'asılların aslı'na ulaştım. Her bir makâmda fiziki âleme döndüm. Bu derviş, özellikle kendi asil babası (Abdülahad, ö. 1007/1598) tarafından tasvir edilen son yükselişe benzeyen '*Ferd* (yegâne) olmanın temel niteliği'ni temin etti. O da (Abdülahad) kendi eğitimini mübarek birinden (Şah Kemâl Kâdirî, ö. 981/1573) aldı. Bu mübarek zatın çok kuvvetli bir ilahi cezbesi ve meşhur kerâmetleri vardı.²

1019/1610 yılında Sirhindî, ilk defa *Mebde' ve Meâd* başlıklı eserinde ikinci bin yılın olaylarını gündeme getirmektedir:

² Ahmed Sirhindî, *Mebde' ve Meâd*, Orijinal Farsî metinle birlikte Urduca çev. Zevvâr Hüseyin, Ahmad Brothers Printers, (Karachi, 1984, s. 9-11. Bu pasajdan sonra Sirhindî, belli başlı tasavvuf yollarının - zikrettikleri dışında- geri kalanlarının önde gelen simalarından nasıl lütuf ve bereket itibarıyla istifade ettiğini anlatmaktadır.

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından bin küsur yıl sonra bir zaman gelecektir ki Hakikat-i Muhammediyye kendi makâmından yükselip Kâbe'nin Hakikatinin makâmı ile birleşecektir. Bu zamanda Hakikat-i Muhammediyye, Hakikat-i Ahmediyye adını alacak ve yegâne ilahi özün tecellisi olacaktır. Her iki mübarek isim de [Muhammed ve Ahmed], [Hakikat-i Muhammediyye ve Hakikat-i Kâbe'nin karışımı olarak] teessüs etmiş olacaktır. Hakikat-i Muhammediyye makâmı ise Hiz. İsa nüzûl edinceye ve Hiz. Peygamber'in şeriatıyla amel edinceye kadar münhal kalacaktır. Bu zamanda Hiz. İsa'nın Hakikati kendi makâmına yükselecek ve münhal olan Hakikat-i Muhammediyye makâmına yerleşecektir.³

Sirhindî *Mektûbât*'ında, icâzet verdiği ilk müridi olan Mir Muhammed Nûmân Bedehşânî'ye (ö. 1058/1648) bu pasajı açıklama bağlamında şunları söylemektedir:

Peygamber Efendimizin (s.a.v.) âhirete irtihallerinin üzerinden bin yıl geçmiştir. Bu gayet uzun bir süredir. Yani bu sürenin büyük değişimlere ve değişikliklere elbette etkisi olacaktır. Bu uzun süre zarfında ruhâniyet tarafı o kadar ağır basmıştır ki, beşerî yönü hâline gelmiş, tamamen onun rengine boyanmıştır. Halk âlemi, emir âlemi boyasına boyanmıştır. Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) halk âlemine tabi olup, onun Hakikatine, yani 'Muhammedi Hakikat'e ait olan şeyler yükselerek Ahmedi Hakikate çıkmış, zorunlu olarak ona katılmış ve Hakikat-i Muhammediyye Hakikat-i Ahmediyye ile birleşmiştir. Buradaki Hakikat-i Ahmediyye ve Hakikat-i Muhammediyye'den murad, onların imkân dairesine ait olan emir ve halk âlemlerindeki taayyünleridir. Yoksa imkân dairesindeki taayyününün gölgesinde bulunduğu vacip dairesindeki taayyünleri değildir. Zira vacip dairesindeki taayyününün yükselmesinin bir anlamı yoktur ve bu taayyünle bütünleşme de söz konusu değildir.

Hiz. İsa (a.s.) yeryüzüne inip peygamberlerin sonuncusu Hiz. Muhammed'in (s.a.v.) şeriatına tabi olunca kendi makâmından yükselir, tâbi olma yolu ile Hakikat-i Muhammediyye makâmına çıkar ve Hiz. Muhammed'in (s.a.v.) dinini güçlendirir. Bu noktada önceki peygamberlerin şeriatlarına dâir şu husus nakledilmektedir: Ulü'l-azm peygamberlerden bir peygamberin vefatının ardından bin sene gibi uzun bir zaman geçtiğinde, o peygamberin şeriatını güçlendirecek, davetini yüceltecek yüce bir peygamber, ulu bir nebi gönderilirdi. Onun dönemi bitince yerine ulü'l-azm peygamberlerden, kendi şeriatını tebliğ edecek bir başkası gönderilirdi.

Peygamberlerin sonuncusu Hiz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) şeriatı neshe ve tebdile karşı koruma altında olduğu için, bu ümmetin âlimleri önceki ümmetlerin peygamberleri yerine geçmiş, şeriatı güçlendirme ve ümmeti destekleme görevi kendilerine verilmiştir. Kaldı ki, Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) şeriatının yaygınlığı da, ulü'l-azm peygamberlerden birinin ona tabi

³ Sirhindî, *Mebde' ve Meâd*, s. 79.

olmasıyla sağlanmış. Allah Teâlâ buyuruyor ki: 'Zikri biz indirdik ve onu yine Biz koruyacağız.' [Hicr, 15/9].

Bilesiniz ki, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından bin sene sonra ümmetinden gelen Allah'ın veli kulları, azınlık olsalar da en mükemmel hâl üzere olurlar ki, bu sayede tastamam şekliyle Şeriatın güçlendirilmesi gerçekleşir. Buna binâendir ki, peygamberlerin sonuncusu Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) mübârek gelişlerini müjdelediği Mehdi (a.s.) bin yıl geçtikten sonra gelir. İsa (a.s.) da bin yıl geçtikten sonra gelir.

Özetle bu çağdaki velilerin üstünlükleri ashâb-ı kirâmın üstünlüklerine benzerdir. Evet, peygamberlerden sonra üstünlük mutlak olarak ashâb-ı kirâmandır. Ne var ki, bu iki dönem velileri birbirine o kadar benzer ki, aralarını ayırmak âdetâ imkânsızdır. Muhtemelen bu mânâyı gözeterek Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: 'Ümmetim bir yağmur gibidir; başı mu yoksa sonu mu hayırlıdır, bilinmez.'⁴

Büyük oğlu Muhammed Sadık'a [icâzet aldığı tarih: 1021/1612, ö. 1025/1616] yazdığı bir mektupta Sirhindî, bin yıllık müceddidin tabiatına (ve müktesebâtına) dair daha fazla açıklamalarda bulunur:

Bu fakire [Sirhindî], bin sene geçtikten sonra söz konusu [Hakikat-ı Kâbe] makâmın[ın] [Hz. Peygamber'e nasip olan] tafsilinin de nasip olduğu ve isteğinin kabul edildiği zâhir oldu. Buna ve diğer bütün nimetlerine karşılık Allah'a hamd olsun. Bu yüce makâmın [Hakikat-ı Kâbe] kemâlâtı bütün velâyet ve nübüvvet makâmının üstündedir. Nasıl üstün olmasın ki! Bu makâmın hakikati bütün peygamberler ve melekler için secde edilen bir makâmdır. Bu fakirin [Sirhindî], *el-Mebde' ve'l-Meâd* adlı risâlesinde geçen, Hakikat-ı Muhammediyye kendi makâmından yükselerek üstündeki Hakikat-ı Kâbe'ye vardığı ve onunla birleştiği ve artık Hakikat-ı Ahmediyye ismini aldığı, bu Hakikatın yani Hakikat-ı Kâbe'nin, Hakikat-ı Muhammediyye'nin bir gölgesi olduğu; bu Hakikatın [Hakikat-ı Kâbe] Hakikat olarak zahir olmasından önce zannedilmişti.⁵

Ey oğul! Hz. Peygamber'i kâmilî taklit eden kimse, bu taklit nübüvvet makâmının kemâlâtına dayalı olduğunda kâmil hale gelir. Eğer o kimse [Hz. Peygamber'i taklitte] rabbânî kimselerden ise o makâmda riyâset kesbeder. *Velâyet-i kübrâ* makâmının [velâyet-i Muhammedi] kemâlâtını itmam ettikten ve yüksek mertebelere liyakat kesbettikten sonra Hz. Peygamber'in vekâletiyile teşrif edilecektir. 'İmam'a tekâbü'l etmek üzere gölge kemâlât makâmına riyaset eden kimse *kutb-i irşâd* mertebesine sahipken vekâlet makâmına tekâbü'l

⁴ Ahmed Sirhindî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, ed. Nûr Ahmad, Educational Press, Karachi, 1972, 1.209:105-106 [cilt.mektup:sayfalar]. Bu mektup, *Mebde' ve Meâd*'dan (s. 79) yapılan önceki iktibâsa ilişkin son derece teknik bir açıklama vermektedir. [Mektubun iktibâs edilen bölümünün çevirisi, çok az imlâ değişikliğiyle, Türkçedeki en iyi *Mektûbât* tercümesi diyebileceğimiz şu çalışmadan alınmıştır: İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, çev. Talha Hakan Alp, Ömer Faruk Tokat, Ahmet Hamdi Yıldırım, Yasin Yayinevi, İstanbul, 2004, c. I, mektup no: 209. (mütercimnin notu)].

⁵ Sirhindî, *Mektûbât*, I, 260:85-86.

eden mertebedeki zat, *kutb-i medâr* diye adlandırılır. Bu iki alt makâmın [kutb-i irşâd ve gölge kemâlât makâmlarına riyaset eden kimsenin makâmı] iki üst makâmın [*kutb-i medar* ve nebevî vekâlet makâmı] gölgeleri olduğu söylenir.⁶

Böylece ikinci bin yılın müceddidi *kutb-i irşâd* ile de irtibatlı olmaktadır. Öyle görünmektedir ki Sirhindî sadece bu makâmı üstlendiğini iddia etmekle kalmayıp – bin yıllık Müceddidi, *Ferd* ile irtibatlandırarak– ferdiyet mertebesine eşitlemektedir.

*Kutb-i irşâd*ın ne kadar önemli ve üstün olduğuna dikkat et. *Kutb-i irşâd* ferdiyetin bütün kemâlâtını taşır. Bu türden bir cevher, ancak asırlar geçtikten sonra ortaya çıkar! Bu zatın ortaya çıkmasıyla karanlık dünya nur dolar. Onun irşâd nuru –arş okyanusundan yeryüzünün merkezine kadar– bütün âlemi kaplar. Elde edilen ya da istifade edilen irşâd, itikâd ve mânevî bilgiler bu zâtın yolundan gelir. Onun tavassutu olmadan kimse bu faydaları temin edemez.⁷

Ömrünün sonuna doğru Sirhindî, *Zübdetü'l-Makâmât*'ın yazarı Haşim Keşmî'ye (ö. 1054/1644) şunları yazmaktadır:

“Aradan bin sene geçtikten sonra, o velâyetin muâmelesi bu velâyete çekilip sürüklendi ve Muhammedî velâyet Ahmedî velâyet halini aldı. Böylece, kulluğun iki halkasının (Muhammed kelimesinde bulunan iki mim harfi) muâmelesi bir halkada kaldı ve birinci halkanın yerine, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rabbinin remzi olan elif harfi yerleşti. Böylece Muhammed, Ahmed oldu. Salât ve selâm ona ve âline olsun. Çünkü bin sene geçmesinin büyük işlerin değişiminde etkisi vardır!”

Yukarıdaki sözlerin açıklaması şudur: Kulluğun iki halkası, mübarek Muhammed isminde bulunan iki mim harfinin halkalarından ibarettir. Bu iki halkanın, onun iki taayyününe işaret olması mümkündür. Bunlardan biri bedenî ve beşerî taayyünü, ikincisi ise rûhî ve melekî taayyünüdür. Her ne kadar bedenî taayyününde, ölüm ile bir durgunluk vâki olmuş ve rûhî taayyünü kuvvetlenmişse de önceki taayyününün eseri kalmış olduğu için, aynı şekilde bu eserin ortadan kalkması ve söz konusu taayyünden hiçbir izin kalmaması için bin senenin geçmesi gerekiyordu. Bin sene geçip de o taayyünün bir izi kalmayınca, kulluğun iki halkasından biri koparak zevâl ve fenâ buldu. Hakkında bekâ billâh denilmesi mümkün olan ulûhiyetin elifi onun yerine geçti ve zorunlu olarak Muhammed, Ahmed oldu. Böylece Muhammedî velâyet Ahmedî velâyete intikâl etti. Muhammed iki taayyünden, Ahmed ise sadece bir tek taayyünden kinayedir. Bu isim [Ahmed], Allah'a en yakın ve âlemden en uzak noktadadır.⁸

⁶ Sirhindî, *Mektûbât*, I, 260:91. Makalemizin sonlarına doğru Çulâm Ali'den yaptığımız iktibâsa göre aynı mertebeye sahip olsalar da bu imam, Abdülkâdir Geylânî olabilir.

⁷ Sirhindî, *Mektûbât*, I, 260:95.

⁸ Sirhindî, *Mektûbât*, III, .96:58. Nebevî isim olarak Ahmed ile Ahmed Sirhindî'nin ilk adı Ahmed'in imtizaç niteliğine dikkat ediniz. [Mektubun iktibâs edilen bölümünün çevirisi, çok az değişikliklerle, şu çalışmadan alınmıştır: İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 3, mektup no: 96. (mütercimnin notu)].

Yaklaşık olarak aynı zamanda Sirhindî, oğlu ve nihaî halefi Muhammed Masûm'a (vef. 1079/1668) bir mektup yazar. Sirhindî bu mektubu bir birey (*ferd*) ya da -birey (*ferd*) kelimesinin normal bir tercümesi diyebileceğimiz- 'sıradan bir mü'min' olarak yazmaktadır. Fakat yukarıda gördüğümüz gibi 'yegâne' anlamında *ferd*, 'yegâneliğin' son derece yüksek bir mânevî mertebesine de işaret etmektedir. Mânevî anlamda dahî nezaket icâbı olarak Sirhindî, istilâhî anlamını ancak çok bilgili sûfilerin bileceği bu çok anlamlı kelimeyi kullanmaktadır:

Muhibbiyetle karışık mahbûbiyetten ibaret olan söz konusu dairenin muhiti, Hz. Peygamberin (s.a.v.) ümmetinin ferdlerinden bir Ferd'in velâyetinin kaynağıdır. Muhammedi ve merkezî velâyetin husulüyle birlikte, bu ferd söz konusu dairenin muhitiyle alakalandı ve onun kemâlâtına sahip oldu. Buradan da bilindi ki bu ikinci devlet, yani o dairenin muhitiyle ilişkiye girerek onun kemâlâtına sahip olması, Müsevî velâyet yoluyla onun eline geçmiştir. O, bu iki velâyete tufeyli olmakla, hem merkezin hem de muhitin kemâlâtını kendinde toplamış oldu. Ümmetin elde etmiş olduğu her kemâlin, "Kim güzel bir çığır açarsa..."⁹ hadisinin hükmüne göre, o ümmetin peygamberi tarafından da elde edileceği bilinen bir gerçektir. Böylece bu ferdin tavassutuyla, bu dairenin muhitinin kemâlâtı, aynı şekilde Hz. Peygambere (s.a.v.) de müyesser oldu ve Efendimiz hakkındaki *Halillik* velâyeti tamamlandı. Böylece "Allâh'ım, İbrâhim'e salât ettiğin gibi Muhammed'e de salât et" duası, bin sene sonra kabulüyle birleşti ve istenilen şey yerine getirilmiş oldu. Halillik velâyetinin tamamlanmasından sonra, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) 'melâhat' denilen merkeze yerleştirilmiş olan bu sırta muamelesi sona erdi. Bundan sonra söz konusu ferd bu makâmdan, ümmetini kollamak için âleme geri döndürüldü ve asil nefsiyle bir kenara çekilerek *gaybû'l-gayb* odasında sevgili ile baş başa kaldı.¹⁰

Bu şekilde Ahmed Sirhindî, kendisinin tüm dünyada öncelikli seçkin bir sûfi ve [doğal olarak] bin yılın müceddidi olduğunu tecrübe etmiştir. Sirhindî'nin 'bin yılın müceddidi' unvanını teyit eden anlatılara devam etme bağlamında, bu menâkıbnâme geleneği yazarları *Mektûbât*'taki özyaşamöyküsel (tecrübi) göndermelerini de gündeme getirmişlerdir.

B. Menâkıbnâme Geleneği: Sirhindî'yi 'Elfî Müceddid' Olarak Resmetmek

Sirhindî'nin vefatından dört yıl sonra 1038/1628 yılında Hâşim Keşmî (ö. 1045/1635), Sirhindî'yi tebcil eden ilk menkıbevî risâle olarak *Zübdetü'l-Makâmât*'ı (*Makâmaların Özü*) tamamlamıştır. Bu kitap Sirhindî'nin *Mektûbât*'ından birçok uzun

⁹ Bu ifade, "Kim güzel bir sünnet (çığır) açarsa bunun için sevap kazanır; bu sünneti (çığır) sürdürenlerin kazandığı sevap kadar da sevap kazanır" hadisinin kısa şeklidir. Burada zikrettiğimiz uzun versiyon *Mektûbât*'ta dört kez zikredilmektedir.

¹⁰ Sirhindî, *Mektûbât*, III, 94: 52-53. [Mektubun iktibâs edilen bölümünün çevirisi, çok az değişiklikle, şu çalışmadan alınmıştır: İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 3, mektup no: 94. (mütercimim notu)].

iktibâs içermektedir. 'İkinci bin yılın müceddidi' olarak Ahmed Sirhindî'ye dair ilk yazılı 'resmî' kayıt bu kaynakta bulunmaktadır:

Fakir [Hâşim Keşmî] bir şeyler yazarken bu zamanın büyük din âlimleri arasında Allah'ın Ahmed Sirhindî'yi ikinci bin yılın müceddidi kıldığı düşüncesi kalbime düştü. Konu hakkında daha fazla kafa yormadım ancak bir gün şeyhimin [Ahmed Sirhindî] huzurunda iken aynı düşünce yine aklıma geldi. [Sirhindî] o sırada şunları söyledi: 'Bütün Hindistan'da büyük bir din âlimi olarak bilinen ve birçok kitabı bulunan Mevlânâ Abdülhakim Siyalkûtî (vef. 1067/1656) bana bir mektup yazdı.' Sonra, gülümseyerek şöyle devam etti: 'Takdir ifadelerinden birinde dediğine göre, ikinci bin yılın müceddidi [olduğum gerçeği] sır olarak tutulmamalı, aksine, ilan edilmelidir.' Sonrasında, bir Kur'an âyeti okuyan şeyhime bakıp durdum ve ona hizmet etmeye devam ettim.¹¹

Büyük oğlu Muhammed Sadık'a yazdığı bir mektupta Ahmed Sirhindî, (her yüzyılda bir ortaya çıkması söz konusu olan müceddid yerine) yeni bin yılın müceddidi fikrine göndermede bulunarak şunları söylemektedir:

Yavrum, şu zaman öyle bir zamandır ki, geçmiş ümmetlerde böyle karanlıklarla dolu bir zamanda şeriatın ihyâsı ve tecdîdi için *ulül-azm* (büyük) peygamberlerden bir peygamber gönderilirdi. Ümmetlerin en hayırlısı ve peygamberi son peygamber olan bu ümmetin âlimlerine ise İsrailoğullarının peygamberlerinin rütbesi verilmiştir. Peygamberlerin varlığı yerine âlimlerin varlığı ile yetinilmiştir. Bu nedenledir ki, her yüz senenin başında Şeriatın ihyâsı için bu ümmetin âlimlerinden bir müceddid gelmesi kesinleşmiştir. Özellikle de bin sene geçtikten sonra... Zira bin senelik süre, geçmiş ümmetlerde, herhangi bir peygamberle yetinilmeyip *ulül-azm* peygamberlerden bir peygamberin gönderiliş zamanıdır. Bu vakitte gelecek olan müceddidin, geçmiş ümmetlerdeki *ulül-azm* peygamberlerden bir peygamberin yerini tutabilmesi için âlim, ârif ve tam bilgili [irfanlı] (*'âlim-i 'ârif-i tâm el-ma'rûf*) olması gerekir.¹²

On iki yıl sonra 1050/1640 yılında Bedrüddin Sirhindî (ö. 1038/1628); *Zübdetü'l-Makâmât*'dan birçok bölüm de ihtiva eden *Hazârâtü'l-Kuds* başlıklı kitabını bitirdi. Bedrüddin Sirhindî, Ahmed Sirhindî'yi bin yıllık müceddid olarak ele almayı

¹¹ Muhammed Hâşim Keşmî, *Zübdetü'l-Makâmât* Işık Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 176. Bu pasajdan önce Sirhindî'nin *Meâde' ve Meâid* başlıklı risalesinde (s. 79) bulunan mânevî tecrübesinin -kelimesi kelimesine- anlatımı yer almaktadır. Aynı tecrübeden *Mektûbât*'ta da (1.209: 105-106) söz edilmektedir (her iki kaynak da yukarıda zikredilmektedir). Sonraki üç bölüm (16 sayfa), ağırlıklı ölçüde, Sirhindî'nin özel mertebesini vurgulayan *Mektûbât* iktibâslarıdır. Bu son pasajlar, ekseriya, genellikle Kur'an için kullanılan kelimelerle tasvir edilmektedir (örneğin, şu ifade: *Maktûbât-i kudsi ayât*). Bkz. Muhammed Hâşim Keşmî, *Zübdetü'l-Makâmât*, s. 217, 240, 251.

¹² Keşmî, *Zübdetü'l-Makâmât*, s. 175. Mektup, Ahmed Sirhindî'nin *Mektûbât*'ından (1.234: 33) alınmıştır. [Mektubun iktibâs edilen bölümünün çevirisi, çok az imlâ değişikliğiyle, şu çalışmadan alınmıştır: İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. I, mektup no: 234, s. 724. (mütercimim notu)].

kitabın ilerleyen bölümlerine bırakmaktansa asıl metnin daha ilk sayfasında –*Gavs (büyük yardımcı) unvanı da dâhil olmak üzere*– birçok unvanla birlikte anmaktadır. İkinci sayfadaysa “Ahmed Sirhindî'nin Makâmı” başlıklı bir fasıl açılmaktadır. Aşağıdaki iktibâs, bu makâmın ana hatlarını vurgulamaktadır:

Onun durumu akli anlayışın ötesindedir; o noktaya nüfuz etmek söz konusu değildir. Sevgili Peygamber'in vefatından bin yıl sonra Sirhindî, nebevî miras kemâlâtıyla onu kemâl haliyle (mükemmelen) takip etmektedir; bir müceddid ki bin yıl sonra gelmektedir. Hz. Peygamber'in dediği gibi: “Benim ümmetim yağmur gibidir. Öncekilerin mi, sonrakilerin mi daha iyi olduğunu bilmem.” Bu sözün, bin yıl sonra İslâm ümmetinin âhirinde [âhir zamanlarında] gelmiş (Sirhindî'nin) mübarek mevcudiyetine işaret ettiği söylenebilir. Hz. Peygamber, 'her bir asır sonra bir müceddid gelir ve benim sahih dinimi ihyâ eder' demiştir. Yüz yılın müceddidi ile bin yılın müceddidi arasında yüz rakamı ile bin rakamı arasındaki fark kadar fark vardır! Daha da önemlisi, böylesi bir cevherin gelmesi için bin yıl geçmesi gerekmiştir.¹³

Hazarâtü'l-Kuds'ün ilerleyen sayfalarında Sirhindî'nin ikinci bin yılın müceddidi olarak mertebesini teyit etmek amacıyla *Mektûbât*'dan yapılmış iktibâslar vardır. Aşağıdaki sözler, Mîr Muhammed Nûmân'a yazılmıştır:

Bundan önce her yüz senenin başında bir müceddid gelmiştir. Fakat yüz yılın müceddidi bin yılın müceddidi gibi değildir, çünkü bu ikisi arasındaki fark güç ve derece bakımından yüz rakamıyla bin rakamı arasındaki fark gibidir. Belki bundan da fazladır. Müceddid [bin yıllık müceddid]; aralarında *aktâb* (kutuplar), *evtâd*, *abâd* ve *nücebâ* bulunsa da kendi dönemi boyunca bütün ümmete feyizlerin akmasında aracılık eden kimsedir.¹⁴

Evvelki menâkıbnâmelerin büyük ölçüde abartılmış bir versiyonu diyebileceğimiz üçüncü büyük menâkıbnâme, Muhammed İhsan Sirhindî tarafından yazılmış *Ravzatü'l-Kayyûmiyye*'dir ve 1201/1783 yılında tamamlanmıştır. Bu menâkıbnâmenin ilk cildi, 'birinci kayyûm' (âlemin ilk desteği) olarak Ahmed Sirhindî ile ondan sonra gelen ve keza 'kayyûm' ilan edilen üç silsilevi halefine, Muhammed Ma'sûm (vef. 1068/1668), Muhammed Hüccetullah (ö. 1114/1702) ve Muhammed Zübeyr'e (ö. 1152/1740) ayrılmıştır. Bu çalışmada Ahmed Sirhindî'nin konumu önemli ve dikkat çekici ölçüde yüksek addedilmektedir:

Hz. Müceddid-i Elf-i Sâni'nin [Ahmed Sirhindî] *Mektûbât*'ında yazdığına göre, – kutub ve gavslar ve diğerleri de dâhil olmak üzere– (Hz. Peygamber'in âhirete

¹³ Bedrüddin Sirhindî, *Hazarâtü'l-Kuds*, Makâme-yi Evkâf, Lahore, 1971, s. 26.

¹⁴ Bedrüddin Sirhindî, *Hazarâtü'l-Kuds*, s. 68: Yazar bu sözleri Sirhindî'nin *Mektûbât*'ından (2.4: 20-21) olduğu gibi aktarmaktadır. Bedrüddin Sirhindî, Ahmed Sirhindî'nin mertebesini göstermek amacıyla *Meâde' ve Meâd*'dan (s. 9-11) iktibâslar da yapmakta [yukarıda tercüme edildi] ve bu iktibâsların hemen ardından Sirhindî'nin mânevî mertebesine ilişkin olarak *Mektûbât*'da (3.87) zikrettiği kendi muhasebesine yer verilmektedir. Ahmed Sirhindî'nin mânevî mertebesi, Bedrüddin Sirhindî'nin yaşadığı dönemde ihtilafı bir mesele haline gelmişti.

irtihalinden beri) bin yıl boyunca bütün Allah dostları sadece *velâyet-i suğrâ* (küçük velâyet) kesbetmiştir. Sahâbe-i kirâm hariç hiç kimse *velâyet-i kübrâ* (büyük velâyet) yahut *velâyet-i ulyâ* (en büyük, yüce velâyet) kesbetmiş değildir. Ancak bin yıl geçtikten sonradır ki bu [büyük] makâmlara Ahmed Sirhindî tarafından ulaşılmıştır.¹⁵

Hız. Peygamber'den sonra Ahmed Sirhindî hariç hiç kimse *kayyûm* değildir, çünkü *kayyûm* olarak hizmet edebilmek için Hız. Muhammed'in tabiatına (nebevî tabiat) sahip olmak gerektir. Ahmed Sirhindî [bu tabiatı] Hız. Peygamber'in arazî tabiatının teşkil ettiği mübarek bedenine dayalı olarak tahkik etmiştir. Doğal olarak da Allah dostlarının, Kutbun ve Gavsın makâmı, bütünüyle *Kayyûmun* astı durumundadır.¹⁶

Bir keresinde Ahmed Sirhindî, öğle namazından sonra Kur'ân okuyan bir hafızın yanında tefekkür halinde oturmakta iken üzerinde muazzam derecede parlak bir cübbe gördü. O sıra şunu fark etti ki bu cübbe, Kâdir-i Mutlak Mevlâ Teâlâ'nın bütün büyük (*ulü'l-azm*) peygamberlere ihsân ettiği yaratılış imkânları üstüne *kayyûm* (hâkim olmanın, bu imkânlar üstünde bir konuma sahip) olmanın alâmeti olan bir cübbeydi. Sirhindî ayrıca şunu teyit etmektedir ki; çok kısa bir süre içinde nübüvvet mührü vasıtasıyla Hız. Peygamber'in takipçisi ve vârisi olarak kendisine bu cübbelerden yüz adet verilmişti. Böylece o günden itibaren bütün mahlûkatın desteği mânevî feyiz ve bereket itibarıyla Sirhindî ile irtibatlandırılmıştır.¹⁷

C. 'Yüzyıl Müceddidi' olarak Ahmed Sirhindî

Sirhindî'nin bin yılın müceddidi olarak büyüklüğünü ifade ve intikâl ettirmenin tek aracı menâkıbnâmeler değildi. Sirhindî'nin fikir ve hareketlerinde bazılarının takdire şayan bulduğunu diğerleri hayli ihtilafli konular olarak görmektedir. Bu durum, sonraki dört yüzyıl boyunca ortalama olarak her on yıllık zaman zarfında Sirhindî'yi müdafaa etmeye yönelik bir risâlenin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur.¹⁸ Sirhindî'yi müdafaa etmek üzere bu kapsamda ortaya çıkan yazılı mahsullerde Şah Veliyyullah (ö. 1176/1762); Sirhindî'nin on birinci/on yedinci yüzyılın müceddidi olduğunu "kanıtlayan" on bir tecdid alâmetini dile getirmektedir.¹⁹

¹⁵ Muhammed İhsan Sirhindî, *Ravzatü'l-Kayyûmiyye*, çev. İkbâl Ahmed Farûki, Mektebe-yi Nebeviyye, Lahore, 1989, I, 61.

¹⁶ Muhammed İhsan Sirhindî, *Ravzatü'l-Kayyûmiyye*, I, 62.

¹⁷ Muhammed İhsan Sirhindî, *Ravzatü'l-Kayyûmiyye*, I, 171.

¹⁸ İkbâl Müceddidi, Sirhindî'yi müdafaa eden -ve hepsi bugün mevcut olmayan- 41 adet metin tespit etmektedir. Bkz.: İkbâl Müceddidi, "Hazret-i Müceddid-i Elf-i Sâni kâ dafâ' men lihî câni vâli kitâbi," *Nûr al-İslâm* 33/1 (Jan-Feb, 1988), s. 45-72.

¹⁹ Ahmed Sirhindî'yi müdafaa amacıyla yazılan risaleler (Sirhindî'nin vefatından kısa bir zaman sonra yazılan ve Abdülhakim Siyalkûtî'ye izafe edilen *Delâilü't-Tecdîd* başlıklı risâle ile başlamıştır. İkbâl Müceddidi, Siyalkûtî'nin *Delâilü't-Tecdîd*'ini -yanlışlıkla- Şah Veliyyullah'ın *Şevâhidü't-Tecdîd* başlıklı

On birinci/on yedinci yüzyılda Mevlâ Tealâ büyük bir nur ve parlak bir dolunayın, yani, *kayyûm* cübbesi ve *ferdiyyet* ihraz etmiş ve bu makâmların gereği bütün velâyet derecelerine nail kılınmış kâmil ve mükemmil Şeyh Ahmed Sirhindî'nin (ortaya) çıkmasını sağladı. Bu zât nebevî verâset kemâlâtıyla müşerref kılınmıştır. . . Tecdîd alâmetleri [metinde geçen kelimenin birebir anlamı: tanık (şahid)] şunlardır: 1) birçok dîni ilmin, zâhiri hükümlerin ve bâtinî bilginin [metinde geçtiği şekliyle birebir anlamı: sırlar, *esrar*] doğudan ve batıdan insanlara yayılmasına vesile oldu; 2) Bulunduğu makâmlara delil olarak sayısız kerâmet gösterdi; 3) [Seçkinliğin] çok bildik bir alâmeti, zamanının âlimleri tarafından *müceddid* diye tanınması ve kabul edilmesidir. Abdülhakim Siyalkûtî, Sirhindî'nin ikinci bin yılın müceddidi olduğunu ilan ettiğinde [onu müceddid olarak tanımıştır]; 4) Nakşbendî yolunun mânevî makâmlarını daha önce hiç rastlanmayan ayrıntılarıyla izah etmiştir; 5) Allah, yüksek [Nakşbendî] yola girmiş binlerce âlim ve arif seçmiştir. Onların nurlarının bereketiyle bütün dünya aydınlanmıştır. Bu kâmil şeyhler kerâmet gösterirler ve tasavvuf yolunun temsilcileri olarak insanların şeriata ittibâ etmesini sağlayarak tasavvufun şerefini arttırlar;²⁰ 6) Bazı Kur'an âyetlerinin başındaki sırlı harfleri okuyabilme ve müteşabih âyetleri anlayabilme kabiliyetiyle mükâfatlandırılmıştı; 7) Sultan'ın [Sultan Cihangir] zulmüne karşı koyabildiği gibi hakkı ilana ve Allah'ın hukukunu müdafaaya devam ederken muhaliflerinin taarruzuna da direnebilmiştir; 8) Allah batını bilginin kapılarını -daha önce hiç kimsenin tecrübe etmediği şekilde- ona açtı, öyle ki normal olarak bu mânevî yola girmeyecek insanlar onun (bilgisi) sayesinde bu yola girmiş oldu. . . . 9) Birçok kâfir onun sayesinde Müslüman oldu. Binlerce Müslüman [onun sayesinde] tövbe istiğfar getirip Nakşbendî yoluna girdi ve böylece Allah dostları arasına dâhil olup Doğudan ve Batıdan, Arap olan ya da olmayan sayısız miktarda insana ilim ve mânevî basiret saçtı; 10) Sirhindî'nin müceddid olduğunun en büyük delili, onun mübarek doğum haberinin sâbık şeyhlerce bildirilmiş olması kadar Hz. Peygamber tarafından da bu haberin verilmiş olmasıdır. Bu konu hakkındaki ayrıntılar *Sekiz Cennet (The Eight Paradises)* başlıklı risâlede bulunabilir.²¹ 11) Allah ona şu konularda marifet ihsân etmiştir: velâyetin dereceleri, nübüvvet, risâlet, büyük (*ulü'l-azm*) peygamberlerin kemâlâtı, *hillet* (dostluk, arkadaşlık, *halil* olma) dereceleri, sevgi

risalesiyle karıştırmaktadır. (Bkz: İkbâl Müceddidi, "Hazret-i Müceddid-i Elf-i Sâni", s. 47). Şah Veliyullah'ın *Şevâhidü'l-Tecdîd* risalesi de aşağıdaki kaynağın ilk sekiz sayfasında bulunmaktadır: Abdülahad Vahdet Serhendî, *Sebülü'r-Reşâd*, edisyon ve Urduca çeviri: Ğulâm Mustafa Hân, y.y. Haydarabad-Sind, 1979).

²⁰ Beşinci maddede Arapça metin tahriçli olduğundan Urduca çeviriyi esas aldım.

²¹ Sirhindî'nin şeyh babası Şah Kemâl Kâdirî, küçük bir çocukken dahî onun büyüklüğünü hisseder. Bkz.: Keşmî, *Zühdetü'l-Makâmât*, s. 127, 134. Burada Sirhindî'nin doğumunu ima eden anlatılar şu simalara isnad edilmektedir: İslâm Peygamberi Hz. Muhammed (ö. 10/632), Ahmed Câm (ö. 536/1141) ve Ahmed Câm'ın oğlu Zahiruddîn, Halilullah Bedehşâni ve Bâkibillâh. Bkz.: Bedrüddîn Serhendî, *Hazarâtü'l-Kuds*, s. 42-44. Bu anlatılar daha sonra süslendirilip abartılmıştır. Başka bazı şeyhler de Sirhindî'nin doğumunu ima etmiştir. Örneğin, Abdülkâdir Geylânî, Abdülkuddûs Gangôhî (ö. 944/1537) ve Selim Çeşti (ö. 979/1572). Bkz.: Muhammed İhsan Serhendî, *Ravzatü'l-Kayyûmiyye*, I, 101-110.

(*muhabbet*) ve Hz. Peygamber'in husûsî özellikleri. Allah'ın lütfuyla kanıtlanmıştır ki Sirhindî on birinci yüzyılın müceddididir.²²

1112/1701 yılında, İbn-i Arabî'nin fikirlerinin meşhur bir sûfî takipçisi olarak bilinen Abdülğani Nâblûsî (ö. 1143/1731), Sirhindî'yi müdafaa eden ve Sirhindî'nin mânevî makâm ve mertebesinin birçok özelliğini serdeden ayrıntılı bir risâle olarak *Nefîcetü'l-ulûm* başlıklı bir çalışma meydana getirmiştir. Bu çalışmadan yaptığımız aşağıdaki ilk iktibâsımızda Nâblûsî, -bariz bir Sirhindî göndermesi olarak- 'Ferdler' arasındaki 'Ferd'in anlamı üzerine yorumlar yapmaktadır:

Ümmet'in Ferdleri arasındaki Ferd'le ilgili olarak daha önce söylenene benzer bir şekilde bütün mahlûkât Hz. Muhammed vesilesiyle Allah Teâlâ'dan sudür eder. Aynı şekilde salt Ferd, Allah'ın Ferd isminin tecellisidir; bu tecelli de Kadir-i Mutlak Mevlâ'nın mahlûkâta kendi vesilesiyle hayat verdiği Hakikat-i Muhammediye'dir.²³

Nâblûsî, Sirhindî'nin *Mektûbât*'ındaki beyanını yorumlamaya şöyle devam etmektedir:

Umid edilir ki [Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden bu yana] bin yıl geçtikten sonra [nübüvvet kemâlâtı] yeniden tazelenecek ve umûmiyetle tatbik sahasına konacaktır. İnşallah ilk kemâlât tezahür edecektir. Dinin tecdîd edilmesi gayesi hadiste barizdir: 'Allah, her yüzyıl başında bu ümmetin dinini tecdîd edecek birini gönderir.' Hicretten bin yıl geçtikten sonra on birinci yüzyılın başında [yazar, Sirhindî'nin 971/1564 yılındaki doğumuna ve 1034/1624 yılına kadarki ömrüne göndermede bulunmaktadır] bu müceddid O idi [Ahmed Sirhindî]. Hadiste zikredilen tecdîd budur.²⁴

Bu noktada şuna dikkat ediniz ki Nâblûsî, Şah Veliyyullah'ın yaptığı gibi, Sirhindî'yi ikinci bin yılın değil de on birinci yüzyılın müceddidi olarak algılamaktadır.²⁵ On dokuzuncu yüzyılın meşhur Müceddidî şeyhi Şah Gulâm Ali de (ö. 1220/1824), bir müceddid olarak Sirhindî hakkındaki görüşünü şöyle dile getirmektedir:

Her yüzyılda, Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/910), Abdülkâdir Geylânî ve diğerleri gibi bir müceddid ortaya çıkar. Bunlardan her biri dini tecdîd etmiş, yenilemiştir. Müceddid, dini ihyâ eden (*muhjiddin*) anlamına gelmektedir. Bu meyanda Allah Teâlâ on birinci yüzyılda dini tecdîd etmesi amacıyla İmam-ı

²² Şurada: Abdülahad Vahdet Serhendî, *Sebilü'r-Reşâd*, s. 4-8.

²³ 'Abdulghani Nâbulusî (Abdülğani Nablûsî), *Natîjat al-'ulûm* in Samuela Pagani, *Il Rinascimento Mistico Dell'Islam: Un commento di'Abd al-Ghani al-Nâbulusî a Ahmad Sirhindî*, Il Torcoliere, Naples, 2003, s. 244. Belirtmek gerekir ki Pagani, basiretli yorumları ve metin-içi bağlam tesbiti başarısına ek olarak, bu yazma metni yayına hazırlamada ustalıklı bir iş çıkarmıştır. Bu iktibâs, Sirhindî'nin bir mektubu (*Mektûbât*, 3.88) üzerine yapılmış bir yorumdur; yansısı, *Mektûbât*'ın 3. cildinin 94 no'lu mektubunun yukarıda iktibâs ettiğimiz kısmına da uyarlanabilir niteliktedir (bkz.: bu makalede 10 no'lu dipnota tekâbül eden iktibâs).

²⁴ Pagani, *Il Rinascimento Mistico*, s. 254: Bu iktibâs, Sirhindî'nin *Mektûbât*'ına (1.260) bir gönderme ihtivâ etmektedir.

²⁵ Bu beyan şurada tekrar edilmektedir: Nablûsî, *Natîcetü'l-ulûm*, s. 267.

Rabbânî'yi (Ahmed Sirhindî) göndermiştir. İkinci bin yılın müceddidi ise, Sirhindî ve takipçilerine göre kendisi olmaktadır. İkinci bin yılda ilahi nûrun intikâli Sirhindî'nin mübarek mevcudiyetine dayanmaktadır. Bizzat Sirhindî'nin anlattığına göre, sâbık dinî topluluklarda birçok sayısız Allah dostu olmasına rağmen Hz. Peygamber'in damadı ve kızı olarak Hz. Ali ve Hz. Fatıma ilahi nur ve velâyetin araçları olduğu gerçeği kendisine ilham ve fâş edilmişti. Onlardan sonra bu kez Şîî imamların aynı türden bir dereceleri söz konusuydu. Daha sonra ise Abdülkâdir Geylânî (kendi seleflerinden tevarüs ederek) bu büyük talihle imtiyâz etmiş oldu. İkinci bin yılın başında ise Allah bana [Çulâm Ali bu noktada Sirhindî'nin sözlerini tekrar etmektedir] Abdülkâdir Geylânî('ninkiyle) ile aynı dereceyi verdi ve Abdülkâdir Geylânî'nin vekili olmamı sağlayan bir cübbe ihsan etti. Bu sebepten ötürü ikinci bin yılda velâyet iktisâb eden herkes bu iktisâbı Abdülkâdir Geylânî üzerinden tavassut ettiğim ilahi nur sayesinde elde eder. Bizim birleşik tavassutumuz olmadan hiç kimse Mevlâ ile *kurbîyet* (yakınlık) kesbedemez.²⁶

Sonuç

Yirminci yüzyılda Ahmed Sirhindî ile ilgili yazılmış bol miktarda yaşamöyküsel (biyografik)/menkıbevi risâle söz konusudur. Bunlardan bazıları Sirhindî'yi toplumsal bir ıslahatçı olarak ele alıp 'bin yıllık müceddid' meselesini görmezden gelmiştir; diğer bazıları da Sirhindî'nin 'bin yıllık müceddid' vasfını kısmi de olsa hâlâ faal bir nitelik olarak muhafaza etmiştir.²⁷ Bu durum şaşırıcı doğuracak cinsten değildir; zira '*müceddid-i elf-i sâni*' ifadesi yirminci yüzyılda yazılmış neredeyse bütün Sirhindî menâkıbnâmelerinde mevcuttur ve yine aynı ifade doğrudan doğruya Sirhindî'yi ikinci bin yılın müceddidi addetmektedir. Dört yüzyıl sonra '*müceddid-i elf-i sâni*' ifadesi sadece kitap başlıklarında yer almakla kalmayıp Ahmed Sirhindî'nin kendine özgü kişisel unvanı haline gelmiştir.

²⁶ Çulâm Ali Dehlevî, *Şerhu Dürri'l-Maârif: Minhâcü'r-Râğibeyn ilâ Mektûbât-i İmâmi'l-Müttakîn İmâm-ı Rabbânî Müceddid-i Elf-i Sâni*, ed. Eyyûb Genci, İntişârât-i Kürdîstân, Senendec-İran, 1997, s. 245. Çulâm Ali burada Sirhindî'nin *Mektûbât*'ını izlemekte (*Mektûbât*, 3.123:144-146) ancak tam metinden sapmaktadır. Teknik olarak (yani, tam anlamıyla) Sirhindî, kendi metinlerinde 'ikinci bin yılın müceddidi' olduğunu hiçbir zaman ifade etmemiştir. Çulâm Ali'nin, kendisini, Sirhindî'nin öğretilerinin ihtilafı boyutlarından uzaklaştırmamayı tercih etmiş olması mümkündür; dolayısıyla, Sirhindî'nin 'elfi müceddid' olduğunu doğrudan doğruya ilan etmemektedir.

²⁷ Birinci yaklaşıma örnek şu çalışmadır: Muhammed Mansûr Nûmânî, *Tezkire-yi İmâm-ı Rabbânî Müceddid-i Elf-i Sâni*, Skyline Printers, Lucknow: 1992. İkinci yaklaşıma örnek olarak da, Sirhindî'nin *Mektûbât*'ını günümüz Urduçasına tercüme eden Zevvâr Hüseyin'in -Sirhindî hakkındaki- 830 sayfalık âbidevi monografisidir: Zevvâr Hüseyin, *Hazret-i Müceddid-i Elf-i Sâni*, Ahmad Brothers Printers, Karachi, 1983. Bu kitap, Sirhindî'nin 'bin yıllık müceddid' şanını gerekçelendirmeye yönelik özyaşamöyküsel (otobiyografik) mânevî hatıralarından daha fazla olmak üzere tecdîd konusuyla ilgili olarak önde gelen dini simaların yaklaşımları kapsamaktadır. Bu hikâyenin menkıbenâme bağlamının ötesinde bir başka boyutu; ayrı bir millet olarak Pakistan toplum ideolojisinin perçinlenmesi amacıyla yirminci yüzyılda Sirhindî'ye ilişkin bir temellük çabasını da ihtiva etmektedir.

Fakat burada kısaca tekrardan ele alınan 'bin yıllık tecdîd' hikâyesi, on birinci/on yedinci yüzyılda başlamak üzere Sirhindî'ye ilişkin birçok 'anlatı'dan yalnızca bir tanesine tekâbül etmektedir. Ahmed Sirhindî ile ilgili on bir ciltlik büyük bir ansiklopedi hazırlayan Muhammed Mesûd Ahmed,²⁸ esaslı bir tetkik gücüyle şunları söylemektedir:

Bir mektubu vesilesiyle Abdülhakîm Siyalkûtî, Müceddid'i [Sirhindî] 'müceddid-i elf-i sâni (ikinci bin yılın müceddidi)' olarak ilk zikreden ve kutlayan sima olmaktadır. . . . Akan zaman karşısında Sirhindî bizzat bu mektup vesilesiyle hatırlanır ve anılır olmaktadır: Sirhindî'nin gayretkeşliği ve ilmî ihtîşam ve derinliği yanında -bir *vekâyinâme* anlamında- tecdîd vazife ve süreci de tanınmakta, kabul edilmektedir."²⁹

Gerçekten de, küçük hikâye ırmakları kitap ebadında büyük bir hikâye nehrine dönüşmekte ve bu nehir de dört yüzyıl sonra ansiklopedik bir 'okyanus' haline gelebilmektedir.

²⁸ Muhammed Mesûd Ahmed, ed., *Cihân-ı İmâm-ı Rabbânî: Müceddid-i Elf-i Sâni Şeyh Ahmed Serhendî*, İmam Rabbani Foundation, Karaçi, 2005-2007).

²⁹ Muhammed Mesûd Ahmed, *Sırât-ı Müceddid-i Elf-i Sâni*, Madina Publishing Company, Karachi, 1976, s. 11.